

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΝΑΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

I. Η εν τω πονήματι πραγμάτευσις του ημετέρου ποινικού δικαίου, κατά τα ειδικώτερον εν § 6, I σημειούμενα, διαρθρούται συστηματικώς εν αποκλίσει από τας συνήθεις εν τη επιστήμη ταξινομήσεις της ύλης εις τέσσερα βιβλία, κατανεμομένη εις δύο τόμους.

Ο προκείμενος πρώτος τόμος εμπλουτισθείς και αύθις βιβλιογραφικώς και νομολογιακώς και υποβληθείς εις νέαν επεξεργασίαν καθ' όλην την έκτασιν αυτού, περιλαμβάνει -ως και ο των προηγουμένων εκδόσεων- το πρώτον και δεύτερον βιβλίον της αναπτύξεως, δηλαδή την διδασκαλίαν περί των θεμελίων του ποινικού συστήματος και την γενικήν θεωρίαν περί εγκλήματος μετά της εισαγωγής εις το όλον έργον. Ο δεύτερος τόμος (βιβλίον τρίτον και τέταρτον) αφιερούται εις την επεξεργασίαν του ειδικού μέρους του ημετέρου ποινικού κώδικος και εις την διδασκαλίαν περί της κατ' ιδίαν εγκληματικής περιπτώσεως και της μεταχειρίσεως του εγκληματίου, κλείει δ' η όλη ανάπτυξις με νομολογιακόν -εν είδει επεξηγηματικού συμπληρώματος- παράρτημα κατ' άρθρον του γενικού και ειδικού μέρους του κώδικος.

II. Η μέθοδος επεξεργασίας της ύλης και των παραπομπών παραμένει πάντοτε η αυτή, κατά τα εν § 6, II εκτιθέμενα.

Με την παρούσαν εξ' άλλου έκδοσιν το πόνημα προσλαμβάνει την τελειωτικήν αυτού συστηματικήν διάπλασιν, διο και αφιερούται ευλαβώς και ευγνωμόνως εις την μνήμην εκείνου, ο οποίος εγένετό μοι διδάσκαλος γραμμάτων και καθήκοντος.

Αθήναι

N. A. ΧΩΡΑΦΑΣ

[Σημειώνεται ότι στην προμετωπίδα του έργου παρατίθεται απόσπασμα από το έργο του Πλουτάρχου «Περικλής», κεφ. 13.4, το οποίο σε σύγχρονη απόδοση από τον Μιχ. Χ. Οικονόμου (Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «Μνημοσύνη») έχει ως εξής: «Η ευκολία και η ταχύτητα της κατασκευής δεν προσθέτει στο έργο αξία μόνιμη ούτε τελειότητα ομορφιάς, ενώ ο χρόνος που δαπανήθηκε για να γίνει κάτι με κόπο, δίνει σαν κέρδος τη διάρκεια του έργου που έγινε»].

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ ΤΗΣ [ΕΝΑΤΗΣ] ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Με βαθυτάτην συγκίνησιν απεδέχθην την πρότασιν της οικογενείας του αειμνήστου προσφιλούς διδασκάλου μου Νικολάου Χωραρά, ν' αναλάβω την επιμέλειαν της ενάτης εκδόσεως του έργου του Ποινικού Δικαίου, την οποίαν είχεν ο ίδιος προετοιμάσει.

Μου παρεδόθησαν τα χειρόγραφα του και αι σημειώσεις του και μετά συστηματικήν εργασίαν δια την ταξινόμησιν και τακτοποίησίν των*, η τελευταία και ολοκληρωμένη πλέον έκδοσις του πρώτου** τόμου, την οποίαν είχε προετοιμάσει και οραματισθή, γίνεται σήμερον πραγματικότης.

Εάν αναλογισθή τις, ότι η διδασκαλία αύτη απευτώθη ήδη κατά το πλείστον και εις το Γενικόν Μέρος του ισχύοντος [1978] Ποινικού Κώδικος, του οποίου ο συγγραφεύς υπήρξε και ο τελικός εισηγητής, ευκόλως γίνεται αντιληπτή και η μεγάλη ερμηνευτική σημασία του προκειμένου έργου.

Η συμβολή μου εις αυτήν την έκδοσιν αποτελεί ελαχίστην προσφοράν μαθητού εις την μνήμην του διδασκάλου του.

Αθήναι, Μάρτιος 1978

Ο Επιμελητής της Εκδόσεως

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΣΤΑΜΑΤΗΣ

---

* *Τας ελαχίστας ενημερωτικὰς προσθήκας μου, αναφορικὰς πρὸς τοὺς δημοσιευθέντας ἐν τῷ μεταξὺ νεωτέροις νόμοις καὶ αποφάσεις τινὰς τῆς νομολογίας θέτω ἐντὸς ἀγκυλῶν.*

** *Απὸ τὴν συστηματικὴν μελέτην καὶ τακτοποίησιν τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως θὰ καταστῆ ἐνδεχομένως ἐν καιρῷ δυνατὴ καὶ ἡ ἐκδοσις τοῦ μέρους τοῦ Β' τόμου, τοῦ οποίου εἶχεν ἐπεξεργασθῆ.*

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΤΗΣ ΔΕΚΑΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Το ανά κείρας πόνημα του Νικολάου Χωραφά (1896-1974) είναι πράγματι ένα κλασικό έργο των Ποινικών Επιστημών, καθώς διατηρεί την αξία του και συνεχίζει να είναι απαραίτητο σε κάθε Ποινικόλογο. Και τούτο, όχι μόνο διότι αναλύει με σαφήνεια, εμβριθεία και αυθεντικότητα τις βασικές και κατ'ουσίαν διαχρονικές έννοιες του Γενικού Μέρους του Ποινικού Δικαίου, με αναφορές μάλιστα στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, αλλά και διότι έχει μια ανυπέροβλη λογική ακολουθία και συνοχή, σε βαθμό που και μία ακόμη λέξη εάν αφαιρεθεί από το κείμενο ή τροποποιηθεί, να αλλοιώνεται η όλη αρχιτεκτονική και ουσία του.

Κρίθηκε, επομένως, αναγκαίο να επανεκδοθεί το έργο αυτό, με βάση την ένατη έκδοση που είχε επιμεληθεί ο αείμνηστος Εισαγγελέας Αρείου Πάγου και Πανεπιστημιακός Καθηγητής Κωνσταντίνος Σταμάτης, ώστε το έργο να γίνει «κτημα έσσει» και των νεότερων νομικών οι οποίοι δεν έτυχε να το διδαχθούν στο Πανεπιστήμιο, ούτε και είναι σε θέση να το κατανοήσουν πλήρως στο γλωσσικό ιδίωμα της καθαρεύουσας, στο οποίο αυτό ήταν αρχικά διατυπωμένο.

Προκειμένου να γίνει προσιτό και χρηστικό το έργο και σε αυτή τη γενιά των νομικών, χρειάσθηκε, όμως, πέρα από τη μεταγλώττισή του από την καθαρεύουσα στην καθομιλουμένη, να γίνει και επικαιροποίησή του με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, την πρόσφατη νομολογία και τη νεότερη βιβλιογραφία, έτσι ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να έχει μια ολοκληρωμένη εικόνα και για τις τρέχουσες εξελίξεις της ποινικής μας νομοθεσίας.

Επίσης, συχνά έγινε αναγκαίο μέσα στο κείμενο να τεθούν από τον γράφοντα σε αγκύλες ([ ]) ορισμένες επεξηγηματικές ή άλλες κριτικές επισημάνσεις, κυρίως σε σχέση με τις αλλαγές που επέφερε στο Γενικό Μέρος του Ποινικού Δικαίου μας ο αναθεωρημένος Ποινικός Κώδικας του 2019 (ο οποίος, πάντως, δεν είναι «νέος», δεδομένου ότι, παρά τα άρθρα 461 και 462 Π.Κ., έχουν διατηρηθεί σε αυτόν η όλη

δομή και αριθμηση του παλαιού, καθώς και οι παγιωμένες θεμελιώδεις αρχές του).

Ως αποτέλεσμα αυτών των προσθηκών, ο αναγνώστης θα έχει και μια πληροφόρηση για την ποιότητα των αλλαγών του αναθεωρημένου Κώδικα σε σχέση με το παρατιθέμενο στο έργο ισχύσαν προγενέστερο δίκαιο.

Συγκρίνοντας μάλιστα το τότε με το τώρα, ο αναγνώστης ενδεχομένως θα διαπιστώσει, ότι με τον αναθεωρημένο Π.Κ. παρατηρείται μια μετακίνηση του ιδεολογικού εκκρεμούς. Ενώ δηλ. ο Νικόλαος Χωραφάς, ως γενικός εισηγητής και βασικός συντάκτης στο Γενικό Μέρος του Ποινικού Κώδικα 1950, είχε επιχειρήσει να επιτύχει με ισορροπημένο τρόπο την εξεύρεση μιας χρυσής τομής στο κεφαλαιώδες δίλημμα επιλογής ανάμεσα στο Ποινικό Δίκαιο της «εγκληματικής πράξεως» και στο Ποινικό Δίκαιο της «επικίνδυνης προσωπικότητας», ώστε να ικανοποιούνται όλοι οι σκοποί της ποινής (πρβλ. την εύστοχη εν προκειμένω επισήμανση του Γ.Α. Μαγκάκη στη νεκρολογία του για τον Νικ. Χωραφά, στο συλλογικό έργο: *Μνήμη Ν. Χωραφά, Η. Γάφου, Κ. Γαρδίκια, με επιμ. Νέστορος Κουράκη, τ. Α', 1986, σελ. κβ'*), αντιθέτως ο νομοθέτης του αναθεωρημένου Ποινικού Κώδικα του 2019 μετέθεσε το βάρος στη μία και μόνο πλευρά του διλήμματος, δίνοντας πλέον την έμφαση στην αντιμετώπιση μόνο της εγκληματικής πράξεως και εντάσσοντας τους κινδύνους που απορρέουν από την εν γένει προσωπικότητα του δράστη ως πηγή νέων εγκλημάτων, μέσα σε ένα στενό νομοθετικό περίγραμμα με ελάσσονα ή και μηδαμινό ρόλο.

Τούτο βέβαια δεν σημαίνει ότι ο Ν. Χωραφάς απέναντι στο προαναφερθέν δίλημμα είχε επιλέξει την πάση θυσία καταπολέμηση του εγκλήματος και του επικίνδυνου εγκληματία. Η θέση του εμπνέεται από τα αρχαιοελληνικά διδάγματα του δελφικού μέτρου και της αριστοτελικής μεσότητας. Ετσι, για τον Ν. Χωραφά, πάνω απ' όλα σημασία έχει, μέσα σε ένα συγκροτημένο πλαίσιο αντεγκληματικής πολιτικής, η πάταξη της κρατικής αυθαιρεσίας και η διασφάλιση της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου, αλλά με ταυτόχρονη σαφή οριοθέτηση των σημείων άμυνας της κοινωνίας απέναντι στο έγκλημα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ν. Χωραφάς στο ανά χειράς έργο του (§ 15, II), «σε ένα εκσυγχρονισμένο ποινικό κώδικα, στον οποίο η ενεργότερη προστα-

σία της έννομης τάξεως αξιώνει δραστικότερη επέμβαση στην προσωπική ελευθερία του εγκληματήσαντος ατόμου, επιτακτική προβάλλει η ανάγκη μιας αυστηρής οροθετικής γραμμής, η οποία να διαχωρίζει τους εγκληματίες από τους μη εγκληματίες. Το ότι πολλοί πράγματι άξιοι ποινικού κολασμού με αυτόν τον τρόπο θα είναι δυνατόν να διαφεύγουν από το δίκτυο του ποινικού κώδικα, είναι αληθές· πάντως όμως τούτο είναι το μικρότερο κακό έναντι του ενδεχομένου ενός αυθαίρετου κολασμού, ή -πράγμα εξίσου σημαντικό- της υπόνοιας για αυθαιρεσία και για τη συνακόλουθη διασάλευση της εμπιστοσύνης των κοινωνιών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης» (κατωτ., σελ. 100). Υπενθυμίζεται εδώ ότι και στους Πανδέκτες (Dig. 48, 19, 5) υπάρχει αντίστοιχη ρήση του Ουλπιανού, η οποία διατυπώνεται ως εξής: “*Satius enim esse imprunitum relinquere facinus nocentis quam innocentem damnari*”, ή, όπως αποδόθηκε στην αντίστοιχη περικοπή των Βασιλικών (βιβλ. Ν', τίτλ. ΝΑ', § 2): “Κάλλιον γάρ ἐστιν, ἀνεκδίκητον μένειν τὸν ἀμαρτήσαντα, ἢ περ τὸν ἀναίτιον καταδικάζεσθαι”.

Από την άλλη πλευρά, σε καθαρά γλωσσικό επίπεδο διατηρήθηκαν κατά τη μεταφορά του έργου στην καθομιλουμένη, όσο ήταν εφικτό, το λεξιλόγιο του Ν. Χωραφά, η διαρρύθμιση της παρουσιάσεως των αναπτύξεων (π.χ. αραιώσεις λέξεων ή φράσεων χάριν εμφάσεως, ιδιαίτερες συντομογραφίες όπως «κ.λ.» αντί «κ.λπ.»), όπως επίσης και ορισμένες (σήμερα) γλωσσικές ιδιαιτερότητες, όπως η γενική ενικού στα τριτόκλιτα θηλυκά ονόματα (π.χ. της «διατάξεως» αντί: «της διάταξης»), με γνώμονα ακριβώς το πώς θα έγραφε ο Ν. Χωραφάς το έργο του στην καθομιλουμένη, εάν ζούσε σήμερα. Γενικότερα, σε όλες τις συμπληρώσεις και επικαιροποιήσεις του έργου κατεβλήθη προσπάθεια να παραμείνουν απολύτως σεβαστές οι απόψεις, τις οποίες είχε διατυπώσει ο αείμνηστος αυτός Διδάσκαλος τόσο σε μορφή, όσο και σε περιεχόμενο.

Αποτελεί για τον γράφοντα ιδιαίτερη τιμή το ότι επεξεργάστηκε και παραδίδει στο αναγνωστικό κοινό τη νέα έκδοση αυτού του μνημειώδους έργου. Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι κατά τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί μια άνθηση του Ποινικού Δικαίου στη Χώρα μας και έχουν εκπονηθεί στον χώρο αυτόν εξαιρετικά εγχειρίδια ή συγγράμματα και κατ'άρθρον ερμηνείες. Όμως, οι περισσότεροι συγγραφείς από αυτούς υπήρ-

Ξαν μαθητές του Ν. Χωραφά ή, έστω, μαθητές των μαθητών του. Χρήσιμο είναι, λοιπόν, να αποτιθεί από όλους εμάς ένας φόρος τιμής, σε αυτόν τον κορυφαίο Επιστήμονα, Πρωτεργάτη του Ποινικού μας Κώδικα (ακόμη και υπό τη σημερινή του μορφή) και χαρισματικό Διδάσκαλο, ο οποίος ενέπνευσε με το έργο του τις σύγχρονες γενιές των ποινολόγων, τώρα μάλιστα που συμπληρώνονται και 50 έτη από τον θάνατό του.

Ελπίζεται ότι σε εύθετο χρόνο θα δοθούν στην κυκλοφορία και τα άλλα δύο επικαιροποιημένα τεύχη με τα οποία ολοκληρώνεται το παρόν έργο του αείμνηστου Νικολάου Χωραφά, αν και ήδη το παρόν τεύχος, που αφορά στα «Θεμέλια του Ποινικού Συστήματος», αποτελεί μια πλήρη εισαγωγή για τις βασικές έννοιες του ποινικού μας δικαίου τόσο κατά την εποχή του Ν. Χωραφά, όσο και στην εξελικτική τους πορεία έως σήμερα.

Ευχαριστίες οφείλονται και από τη θέση αυτή στη θγατέρα του Νικολάου Χωραφά, κ. Ευαγγελία Ζαχαροπούλου-Χωραφά, για την πολύτιμη ενθάρρυνσή της προς επανέκδοση του παρόντος έργου, στους αγαπητούς και άξιους πανεπιστημιακούς Συναδέλφους κκ. Αγγ. Κωνσταντινίδη, Γεώργιο Νικολόπουλο και Κωνσταντίνο Βαθιώτη, για τις εύστοχες επισημάνσεις τους, στον κ. Σέργιο Θεοδωρίδη (Καθηγητή στην Επιστήμη των Υπολογιστών) για την εξαίρετη συνεργασία προς έκδοση του παρόντος έργου, καθώς και στην κ. Λουίζα Καραπιδάκη, Αναπλ. Προϊσταμένη του Τμήματος Γραμματειακής Υποστηρίξεως της Ακαδημίας Αθηνών, για το σπάνιο υλικό περί της υποψηφιότητας Χωραφά στην Ακαδημία το οποίο έθεσε στη διάθεσή μου και το οποίο εν μέρει παρατίθεται στο τέλος αυτού του έργου.

Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ		15
§ 1.	Οι κανόνες του δικαίου εν γένει και το Ποινικό Δίκαιο υπό ευρεία έννοια	15
§ 2.	Η κοινωνική λειτουργία των κανόνων δικαίου στο σύνολό τους	20
§ 3.	Η ποινική επιστήμη υπό ευρεία έννοια	25
§ 4.	Το έργο της επιστήμης του ουσιαστικού Π.Δ. ειδικότερα	28
§ 5.	Διαίρεση των κανόνων του Ποινικού Δικαίου	31
§ 6.	Η συστηματική διάρθρωση της ύλης στο [παρόν] πόνημα και η μέθοδος παραπομπών	34

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΥΣ ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

§ 7.	Το λογικό περιεχόμενο των ποινικών νόμων	39
§ 8.	Ποινικοί νόμοι συνήθεις και εν λευκώ	45
§ 9.	Σχέση ποινικών νόμων και απαγορευτικών ή επιτακτικών κανόνων δικαίου	47
§ 10.	Σχέση των ποινικών νόμων προς τους κανόνες της ποινικής δικονομίας	49
§ 11.	Ο δημόσιος χαρακτήρας του Π.Δ. και οι κεντρικές αρχές της ποινικής δίκης	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΙΝΙΚΟ ΚΟΛΑΣΜΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΤΟΥ Π.Δ.

§ 12.	Επισκόπηση και κριτική των θεωριών	63
§ 13.	Οι σχολές του ποινικού δικαίου	75
§ 14.	Οι απαιτήσεις της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής	87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄
Η ΑΡΧΗ «ΟΥΔΕΜΙΑ ΠΟΙΝΗ ΑΝΕΥ ΝΟΜΟΥ»
ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ

§ 15. Γενικά	95
§ 16. Πηγές και ερμηνεία των κανόνων του Π.Δ.	101
§ 17. Χρονικά όρια ισχύος των ποινικών νόμων	116
§ 18. Συνέχεια.- Ειδικά θέματα	130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΙΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ [1950] ΣΕ ΣΥΝΟΛΙΚΟ
ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΠΑΛΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

§ 19. Ο ελληνικός ποινικός κώδικας του 1950 ως πνευματικό έργο εν γένει	141
§ 20. Έννοια της ποινής και διαφορές της από τα μέτρα ασφαλείας	148
§ 21. Έννοια του εγκληματία και τρόποι προσαρμογής της μεταχειρίσεώς του	152
§ 22. Το εν γένει σύστημα των ποινών και μέτρων ασφαλείας στον κώδικα	158
§ 22.α Συνέχεια Β) Οι παρεπόμενες ποινές	165
§ 23. Περαιτέρω συνέχεια. Γ) Τα μέτρα ασφαλείας	169
§ 24. Η διαμόρφωση της ποινικής μεταχειρίσεως	173
§ 25. Β) Οι ειδικές κατηγορίες εγκληματιών και η ιδιαίζουσα μεταχείρισή τους	182
§ 26. Συμπεράσματα	196

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Η επιστημονική πλευρά του Νικόλαου Χωραφά	199
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: Η ανθρώπινη πλευρά του Νικόλαου Χωραφά	213
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: Ιδιόγραφες σκέψεις και αγαπημένα ρητά του Νικόλαου Χωραφά	217
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: Ορισμένες κρίσεις για τον Νικόλαο Χωραφά και το έργο του	223
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΥΛΗΣ	229

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§1 Οι κανόνες του δικαίου εν γένει και το Ποινικό Δίκαιο υπό ευρεία έννοια

I. Κάθε ανθρώπινη κοινωνία για να υπάρξει, συντηρηθεί και προοδεύσει, έχει ανάγκη από κανόνες δικαίου, δηλ. κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν δεσμευτικά την ειρηνική συμβίωση και συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων προς ικανοποίηση των βιοτικών τους αναγκών (υλικών, ψυχικών και πνευματικών). Ως εκ τούτου, το χαρακτηριστικό γνώρισμα του δικαίου εν γένει ως *ιδιάζοντος* ρυθμού του κοινωνικού βίου των ανθρώπων είναι, ότι καθιστά δυνατή (εγκαθιδρύει δηλ. και προστατεύει) την ανθρώπινη κοινωνία ανεξαρτήτως ή και εναντίον ακόμη της θελήσεως αυτού ή εκείνου των κοινωνών [=μελών της κοινωνίας]. Το δίκαιο, λοιπόν, νοούμενο ως αρμονικό σύνολο, αποτελεί την αμετάβλητη κοινωνική θέληση, η οποία δημιουργεί, συντηρεί και προάγει την κοινωνική ζωή μεταξύ των ανθρώπων.

A. Και κατά πρώτο λόγο, οι κανόνες του δικαίου καθορίζουν πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι κοινωνοί προς αλλήλους (*Verhaltensnormen*), τι δηλ. πρέπει να πράττουν (*επιτακτικοί κανόνες*) και τι να μη πράττουν (*απαγορευτικοί κανόνες*), «*διδάχῃς χάριν τοῦ τίνα τρόπον ὀμιλοῦντες ἀλλήλοις ἄν φιλοφρόνως οἰκοῖεν*» [= για να διδαχθούν οι πολίτες με ποιο τρόπο συναναστρεφόμενοι μεταξύ τους θα φέρονται με φιλοφροσύνη ο ένας προς τον άλλο].¹ Τους κανόνες αυτούς, οι οποίοι και αποτελούν τον πυρήνα της ὅλης ἐννομης τάξεως, την ειρηνική οὕτως ει-

---

¹ *Πλάτωνος* Νόμοι 880 D-E. [Για τους πρωτεύοντες και δευτερεύοντες κανόνες δικαίου βλ. επίσης *Χρ. Χ. Μυλωνόπουλου*, Ποινικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος, 2020², § 1.1.3, σελ. 47, κατά τον οποίο «οι κυρωτικοί κανόνες προϋποθέτουν και κατά τούτο εμπεριέχουν λογικά τους αντίστοιχους πρωτεύοντες κανόνες και επομένως και τους αντίστοιχους αξιολογικούς». Βλ. όμως και *Ελλη Συμμεωνίδου-Καστανίδου* σε *Καϊάφα-Γκμπάντι/ Συμμεωνίδου-Καστανίδου*, Ποινικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος, 2022, σελ. 62), κατά την οποία «το ποινικό δίκαιο αποτελείται από τους γραπτούς κυρωτικούς ποινικούς κανόνες, που περιγράφουν το έγκλημα και την ποινή και όχι από άγραφους προστακτικούς κανόνες, που ορίζουν τι “πρέπει” ή “δεν πρέπει” να κάνουμε». [Πρβλ. γκ το θέμα αυτό και κατωτ., §9.]